

С. Ю. Чирков

аспірант кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна,
21sergei@gmail.com

**СПІВПРАЦЯ НАТО З РОСІЄЮ ЩОДО ПРО: МОЖЛИВОСТІ
ТА ВИКЛИКИ**

Статтю присвячено дослідженню процесу співробітництва країн НАТО з Росією щодо можливого створення спільної системи європейської протиракетної оборони. Проводиться аналіз стратегічних та технічних розбіжностей, які перешкоджають цьому процесу, та підкреслюється необхідність пошуку компромісу.

Ключові слова: США, НАТО, Росія, ПРО.

Проблема протидії розповсюдженню ядерної зброї та захисту від балістичних ракет, які становлять серйозну і зростаючу загрозу для членів НАТО та інших країн, не перестає бути об'єктом жвавих дискусій у пресі та пильної уваги науковців. Враховуючи той факт, що основна парадигма міжнародних відносин в сучасних умовах формування нового багатопольярного світового порядку визначається не конфронтацією, а все більше ґрунтується на співпраці, вкрай актуальною в науковому і політичному сенсах стає тема співробітництва США, НАТО і Росії щодо створення спільної європейської протиракетної оборони (ЄвроПРО). При цьому слід відзначити, що зазначена проблема, яка стосується процесу узгодження позицій сторін щодо створення спільної архітектури ЄвроПРО за участю Росії, ще не стала предметом докладного та комплексного аналізу у вітчизняній та іноземній літературі.

За даними іноземних дослідників, у зв'язку з тим, що НАТО і Росія мають неоднакові мотиви і переслідують різні цілі щодо будівництва ЄвроПРО, між ними виникає відсутність взаємодовіри і, як наслідок цього, труднощі щодо усунення існуючих протиріч. Дискусії про створення спільної ПРО НАТО являються відображенням існуючих позицій і свідчать про відсутність ознак конкретних домовленостей. Західні та східні науковці зазначають, що дотепер сторонам поки ще не вдалося знайти спільну позицію щодо рамок співробітництва в області ПРО.

Наукова проблема дослідження полягає у необхідності проведення відповідного аналізу та впорядкування наших знань щодо створення НАТО в умовах «перезавантаження» американсько-російських відносин системи ПРО, яка відображає стратегічні задуми США як головної країни у цьому військово-політичному союзі.

Метою даного дослідження є вивчення позиції НАТО; країн її членів, насамперед США; а також Росії щодо створення спільної європейської сис-

теми протиракетної оборони, яка передбачає перебудову американської системи ПРО у натовський проект ЄвроПРО з можливим залученням до співпраці Росії. Особливий інтерес дослідженню додає та обставина, що зацікавленість у співробітництві з НАТО в контексті створення системи протиракетної оборони висловила й Україна.

Виходячи з цього, автор ставив перед собою наступні завдання: дати стислу характеристику процесу створення ЄвроПРО за участю у цьому проєкті Росії; проаналізувати існуючі у США, НАТО і Росії розбіжності щодо створення в Європі спільної архітектури ПРО; а також розглянути можливість подальшої співпраці у цій сфері.

Окремі спроби взаємодії США і НАТО з Росією в області ПРО, які мали місце в недавній ретроспективі, не завжди були успішними. Так, не була реалізована укладена в 1998 році угода між США і Росією щодо створення спільного центру обміну даними раннього попередження про пуски ракет; у 2001 році була відкинута російська пропозиція щодо створення спільно з НАТО системи оборони від балістичних ракет малої і середньої дальності ЄвроПРО, через небажання європейських держав вкладати в неї кошти і планів США по створенню власного протиракетного щита. У 2007 році Москва запропонувала створити спільний об'єкт далекого виявлення, використавши з цієї метою станцію радіолокації радянської споруди в Габалі (Азербайджан). Однак, адміністрація США відкинула цю пропозицію, побоюючись, що це сповільнить процес розгортання елементів протиракетної оборони в Польщі і Чехії, який викликав масу суперечок і заперечень. Через розбіжності з приводу ступеня просування ракетних програм Ірану та Північної Кореї у підвищеному стані опинилася і спільна російсько-американська оцінка загроз балістичних ракет, про яку було заявлено на саміті в Москві в червні 2009 року [1].

Домовленість Росії і НАТО спільно розробляти систему протиракетної оборони в Європі стала головним результатом засідання Ради Росія — НАТО (РРН), яке відбулося на Лісабонському саміті глав-держав членів НАТО в листопаді 2010 р. Ще до засідання Ради президент Росії Дмитро Медведєв висловив три принципи для угоди з НАТО щодо ПРО: Росія повинна бути повноцінним партнером, сторони будуть ділитися даними про ранне попередження, для здійснення захисту повинні бути виділені зони відповідальності [2]. РРН ініціював початок спільної роботи з визначення рамок співпраці в області ПРО між Росією і НАТО, що є результатом згоди Москви на технічне співробітництво з загальної архітектури оборони.

Виступаючи на Лісабонському саміті, російський президент запропонував об'єднати систему ПРО, яка створюється членами НАТО, з російським протиракетним щитом. Російська пропозиція включає співробітництво в «секторальному форматі», коли сторони відповідають за перехоплення балістичних ракет, що запускаються з призначених в їх зону відповідальності географічних районів. Сторони повинні створити єдиний периметр протиракетної безпеки зі зверненими зовні елементами ПРО і ППО [3]. НАТО відкинула цю ідею, заявивши, що це питання мають спочатку проаналізувати технічні фахівці. На думку зарубіжних експертів, пропози-

ція Медведєва виходить далеко за рамки того, що має намір здійснити Альянс, в плани якого входить лише взаємодія між двома системами і обмін інформацією, а не створення єдиної системи ПРО. США та їхні союзники по НАТО хочуть отримати доступ до даних з радарних установок, які знаходяться на російській території, а також керувати цією системою без надання Москві повноважень з прийняття рішень [4]. У той же час Росія наполягає на тому, що європейська система ПРО повинна стати спільною справою, зі спільною відповідальністю, з обміном інформацією, з можливістю оцінки загрози та прийняття рішення; при цьому кожна сторона буде тримати руку на власній «кнопці» так званої системи «подвійного ключа». Російські фахівці вважають, що Москва може дати згоду на натовську систему ПРО, яка буде охоплювати повітряний простір Росії, тільки за умови участі в ній на рівні управління [5].

Після Лісабонського саміту США і Росія продовжили переговори про можливі шляхи співпраці у питаннях європейської ПРО. Досягнуто значного прогресу у взаєморозумінні з багатьох практичних питань, в тому числі щодо технічного співробітництва у сфері оборони, який допускає обмін секретною інформацією з детекторних пристроїв, здатних виявити запуск балістичної ракети з території Ірану чи іншої ворожої країни; щодо концепції спільного центру ранніх попереджень Росії і НАТО; та по проведенню спільних навчань з протиракетної оборони. Однак, у зв'язку з існуванням великої кількості розбіжностей, сторонам до цих пір поки не вдається виробити загальну позицію щодо рамок співробітництва по ПРО. НАТО пропонує Росії розробити власну архітектуру ПРО, проте поява ефективної системи протиракетної оборони в Росії вельми проблематична, оскільки в даний момент країна не володіє в області ПРО можливостями, які навіть близько нагадують ту складну і комплексну систему, що створена в США. Створення такої системи, що включає раннє виявлення, протиповітряну і космічну оборону, намічено здійснити до 2020 року. Технічні характеристики і місця розміщення майбутньої системи неясні й невідомі, хоча можна очікувати, що вона буде мати схожість з гнучкими і рухливими елементами американської ПРО [6].

Альянс відмовився від пропозиції Москви щодо спільного управління системою, заявивши, що НАТО не делегує свій захист країнам — не членам альянсу. Це відповідає вимогам статті 5 Вашингтонського договору від 1949 року, де йдеться про те, що відповідальність за колективну оборону лежить повністю на країнах-членах НАТО, і вона не може бути «передоручена» ніяким зовнішнім партнерам. Колективна оборона є виключно відповідальністю та обов'язком країн-членів НАТО. Ця умова не передбачає правову відповідальність держав-партнерів за участь у колективній обороні. Тому, з точки зору НАТО, обмеження співпраці рамками обміну інформацією та можливої синхронізації двох самостійних систем є єдиним реальним рішенням [7].

Американські експерти підкреслюють, що система, яку планується створити з Росією не буде спільною, і що вона ні в якій мірі не буде обмежувати потенціал протиракетної оборони США і НАТО; а переговори

з російською стороною не завадять планам адміністрації США створити протиракетний щит у Європі та інших місцях. Одне з можливих напрямів співпраці — це створення «центру обробки даних», через який сторони зможуть обмінюватися інформацією, що надходить з їх радарних установок. Це дасть можливість отримувати більш детальну та запобіжну інформацію про майбутній ракетний напад. Російські аналітики з питань безпеки вважають, що вигоди для Москви носять в основному політичний характер. Якщо Сполучені Штати турбує Іран, відзначають вони, то Росію більшою мірою хвилює те, що вона в довгостроковій перспективі буде виключена з планів НАТО, а інтеграція російської оборони у систему євроатлантичної безпеки дозволить Росії бути підключеною до процесу прийняття в Європі рішень [8].

Досягненню консенсусу, вважають закордонні дослідники, перешкоджає низка проблемних моментів: по-перше — небажання Росії йти під «ракетну парасольку» де будуть командувати або переважати американці; по-друге — Росії потрібна система ПРО глобального охоплення, яка б покривала її азіатські території і захищала від потенційних загроз в Азії; по-третє — це побоювання Росії з приводу переваги Америки в технологіях ПРО, яке збережеться і в найближче десятиліття. Але головною перешкодою залишається брак довіри, який багато в чому пов'язаний зі стереотипами часів холодної війни [9].

Москва продовжує доводити переваги запропонованого нею підходу, підкреслюючи, що в цьому випадку відпадає питання про те, чи може використовуватися будь-яка частина ЄвроПРО на шкоду інтересам одного з партнерів; крім того, РФ і США будуть звільнені від необхідності вести суперечки про те, наскільки реальна загроза з того чи іншого напрямку, а також по-іншому будуть вирішуватися питання із забезпеченням ланцюжків командування. В якості рекомендацій по зближенню позицій і початку співробітництва по ПРО деякі російські та американські експерти вказують на необхідність поступової інтеграції американських і російських систем попередження та оцінки, а також радарів в єдиному центрі, керованому НАТО і РФ, в той же час можливі тимчасові терміни, коли це має відбутися, не називаються [10; 11]. Вкрай важливо правильно розуміти умови партнерства, вважають російські аналітики, ні спільна система ПРО з принципом «подвійного ключа», ні інтегрована система НАТО з Росією як доповнення тут не піде. Необхідний більш винахідливий підхід. Такі елементи ПРО, як контроль пусків і оцінка загроз необхідно інтегрувати, а пускові установки повинні залишитися під окремим керуванням Росії і НАТО [12].

Наприкінці січня 2011 р. НАТО завершила першу передачу проміжної системи ПРО ТВД. У ході проведених технічним персоналом Альянсу випробувань були успішно з'єднані воедино протиракетні системи Франції, Німеччини, Італії, Голландії та США і об'єднані системи управління зброєю і детекторами з метою оборони протиракетного нападу. В травні 2011 року досягнуто згоди між США та Румунією про розміщення на колишній авіаційній базі Девеселу, що знаходиться на півдні Румунії біля міста Ка-

ракал, ключових компонентів системи протиракетної оборони ракет SM-3, які можуть бути там розгорнуті до 2015 року. Реалізація програми, яка йде відповідно до графіка, визиває у Росії занепокоєння і змушує її шукати альтернативні шляхи і засоби впливу на Сполучені Штати і НАТО для того, щоб вони погодилися на більш сприятливий для Росії механізм співпраці в області ПРО. Росія гостро відреагувала на домовленість США і Румунії, заявивши, що ракети-перехоплювачі в Румунії можуть послабити її сили ядерного стримування, а також повідомила про порушення США взятих на себе зобов'язань, оскільки Вашингтон не залучив Москву до ухвалення рішення [13]. З урахуванням ситуації, що склалася, МЗС РФ виступив з новою ініціативою і запропонував США надати юридичні гарантії того, що ЄвроПРО не буде спрямована проти російських стратегічних ядерних сил. Однак і цю ініціативу навряд чи очікує успіх оскільки адміністрація США займає дуже жорстку позицію і вважає неприпустимими будь-які обмеження на реалізацію своїх планів у цій області. Крім того, окремі американські дослідники підкреслюють, що надання юридично зобов'язуючих гарантій повинен ратифікувати американський Конгрес, що є недосяжним завданням, оскільки для цього навряд чи знайдеться підтримка достатньої кількості законодавців. У той же час, якщо замість юридичних гарантій Росію задовольнять політичні, в майбутньому можливе створення спільно керованого центру раннього попередження, за допомогою якого росіяни й американці зможуть обмінюватися інформацією щодо ракетних погроз [14].

У своєму щорічному посланні Федеральним зборам наприкінці минулого року Президент РФ Дмитро Медведєв висловив припущення, що у випадку, якщо угоди про співробітництво у сфері протиракетної оборони в Європі не буде досягнуто, це може покласти початок новій гонці озброєнь в майбутньому десятилітті [15], а навесні поточного року він у черговий раз заявив про необхідність уникнення нової холодної війни, підкресливши, що якщо США продовжать реалізацію проекту створення ПРО в Східній Європі без участі Росії, то керівництву країни доведеться приймати відповідні заходи [16]. На думку деяких західних аналітиків, нова гонка озброєнь стане важким фінансовим тягарем для обох сторін, однак Росії, на їхню думку, вона зашкодить більшою мірою, оскільки країні для збільшення кількості озброєнь доведеться скоротити свою програму модернізації, що потребує великих фінансових витрат. Крім того, НАТО має явну технологічну перевагу у порівнянні з Росією в можливостях створення протиракетної оборони. Зіткнувшись з жорстокою реальністю, Кремль цілком ймовірно може вирішити, що об'єднання зусиль на умовах НАТО може стати меншою з небезпек, а свою перевагу в тактичних ядерних озброєннях завжди можна використати як козир при веденні переговорів [7]. Розглядаючи можливі наслідки для відносин між Росією і НАТО в разі відновлення між ними тертя в питаннях протиракетної оборони, західні аналітики підкреслюють, що у разі якщо лідери НАТО вирішать без схвалення Москви збільшити свої оборонні потужності на додаток до своїх наступальних і захисним ресурсів, це може спровокувати, в якості компенсації, накопичення росій-

ської ядерної зброї. У свою чергу, вирішувати питання про необхідність реагувати відповідним нарощуванням озброєння доведеться і НАТО [17].

Таким чином, незважаючи на позитивні моменти в напрямку співпраці Росія — НАТО щодо ПРО, до реального вирішення проблеми ще дуже далеко. Росія з неприйняттям сприймає американські плани зі створення глобальної системи ПРО, оскільки бачить в цьому загрозу для виконання своїми стратегічними силами функції ядерного залякування. Через кризу звичайних озброєнь саме ядерний арсенал став основною гарантією безпеки Росії. У той же час співпраця НАТО з Росією по ПРО є реальною можливістю для переведення взаємовідносин із області конфронтації у площину взаємодії. Російська участь у створенні натовської системи ПРО перш за все буде залежати від загального стану відносин Росії із Заходом і від конфігурації самої системи. Для досягнення компромісу щодо ПРО Росії, можливо, доведеться відмовитися від вимог рівної ролі в європейській системі протиракетної оборони, а США з метою ослаблення деяких з побоювань Москви необхідно знайти шляхи використання посиленої технічної та операційної прозорості. Обом сторонам доведеться також погодитися на обмін інформацією щодо своїх новітніх технологій, що неможливо без досягнення високого ступеня взаємної довіри, якого зараз не існує. Можлива взаємодія між США, НАТО з Росією в області протиракетної оборони могла б забезпечити значну прозорість американських протиракетних планів і можливостей і, крім того, допомогти подолати залишки стереотипів часів Холодної війни. У разі успіху така співпраця дасть для перетворення стратегічних взаємовідносин набагато більше, ніж будь який інший проект. У той же час якщо співробітництво у цій області зазнає невдачу, якщо пропозиції будуть нерéalістичні, Росія відчує себе виключеною з цієї гри, це дасть повід розпочати процес озброєння, який призведе до виникнення нового раунду ворожості та гонці озброєнь. Враховуючи успіхи НАТО у створенні ПРО, а також необхідність здійснення Росією великих фінансових витрат на розвиток наступальних систем для захисту своїх сил ядерного стримування, Москва, скоріш за все, погодиться на більш поширене співробітництво з Альянсом у довгостроковій перспективі, яке буде сприяти створенню сфокусованої на зовнішні погрози загальноєвропейської ідентичності у галузі безпеки.

Література

1. Sianożęcki Ł. Szanse na natowsko-rosyjską tarczę raczej nikłe./ Ł. Sianożęcki [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.naszdzienik.pl/index.php?dat=20101021&typ=sw&id=sw11.txt>
2. Pincus W. Cold War issues still part of U. S. — Russia discussions/ W. Pincus [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/17/AR2011011703384.html>
3. Обама и другие лидеры стран НАТО осадили Медведева в Лиссабоне — он перегнул палку [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.newsru.com/world/26nov2010/pro.html>
4. Entous A. U. S. Holds Out Prospect of Limited Missile Defense Cooperation With Russia/ A. Entous [Electronic library]. — Available on the web at: http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703858404576214150580741460.html?mod=googlenews_wsj

5. Weir F. How NATO-Russia talks on missile defense could halt or launch a new arms race/ F. Weir [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.csmonitor.com/World/Global-Issues/2010/1214/How-NATO-Russia-talks-on-missile-defense-could-halt-or-launch-a-new-arms-race>
6. Wagner D., Stellman D. The Prospects for Missile Defense Cooperation Between NATO and Russia/ D. Wagner, D. Stellman [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/02/10/the-prospects-for-missile-defense-cooperation-between-nato-and-russia/>
7. Ivanov E. A Summer Hit: Are Russia And NATO Moving Toward A Collision Over European Missile Defense?/ E. Ivanov [Electronic library]. — Available on the web at: http://theivanovosti.typepad.com/the_ivanov_report/2011/02/a-summer-hit-are-russia-and-nato-moving-toward-a-collision-over-european-missile-defense.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed:+TheIvanovReport+%28The+Ivanov+Report+%29
8. Whitlock C. Russia, U. S. warm up on missile/ C. Whitlock [Electronic library]. — Available on the web at: http://www.washingtonpost.com/world/russia_us_warm_up_on_missile_defense/2011/03/21/ABY7ei7_story.html?wprss=rss_homepage
9. Austin G. Missile «Umbrellas» for Russia and Europe «New Europe»/ G. Austin [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.neurope.eu/articles/Missile-Umbrellas-for-Russia-and-Europe/105477.php>
10. Соловьев В. Простота по-американски США не хотят строить в Европе совместную с Москвой систему ПРО/ В. Соловьев [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/1625704>
11. Moscow seeks legally-binding US pledge that its missile shield won't threaten Russia [Electronic library]. — Available on the web at: http://www.washingtonpost.com/world/russian-diplomat-moscow-wants-us-pledge-that-missile-shield-wont-threaten-russia/2011/05/16/AFInrm4G_story.html
12. Trenin D. Turning a Happy Hour Into a Happy Alliance/ D. Trenin [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/turning-a-happy-hour-into-a-happy-alliance/423939.html>
13. Shanker T., Barry E. U. S. and Romania Move on Missile Plan/ T. Shanker, E. Barry [Electronic library]. — Available on the web at: http://www.nytimes.com/2011/05/04/world/europe/04missile.html?_r=2&ref=europe
14. Pifer S. Obama, Medvedev and Missile Defense «The Brookings Institution»/ S. Pifer [Electronic library]. — Available on the web at: http://www.brookings.edu/opinions/2011/0521_arms_control_pifer.aspx
15. Lally K. Russian president Medvedev sees new arms race if cooperation fails/ K. Lally [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/30/AR2010113004144.html>
16. L'Otan veut un «vrai partenariat stratégique» avec la Russie [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5hR3TL4F7bgBuWwTvF2xzwtpbv3Vg?docId=CNG.03b9adcb3fa327860f885d5174bc37b6.2b1>
17. Weitz R. Global Insider: Missile Defense and NATO-Russia Relations/ R. Weitz [Electronic library]. — Available on the web at: <http://www.worldpoliticsreview.com/trend-lines/8904/global-insider-missile-defense-and-nato-russia-relations>

С. Ю. Чирков

кафедра международных отношений Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина,
21sergei@gmail.com

**СОТРУДНИЧЕСТВО НАТО С РОССИЕЙ ПО ПРО: ВОЗМОЖНОСТИ
И ВЫЗОВЫ**

Резюме

Статья посвящена исследованию процесса сотрудничества стран НАТО с Россией по возможному созданию совместной европейской системы противоракетной обороны. Проводится анализ стратегических и технических разногласий, которые препятствуют этому процессу, и подчеркивается необходимость поиска компромисса.

Ключевые слова: США, НАТО, Россия, ПРО.

S. Y. Chyrkov

International Relations Department of Social Sciences Institute
of Odessa National University named after I. I. Mechnikov,
г. 32, Frantsuzsky Boulevard, 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine,
21sergei@gmail.com

**THE COOPERATION OF NATO WITH RUSSIA IN MISSILE DEFENSE
SYSTEM : OPPORTUNITIES AND CHALLENGES**

Summary

The article deals with the cooperation of NATO with Russia over a possible joint European missile defense system. The analysis of strategic and technical differences, which hinder this process, and highlights the need for compromise.

Key words: United States, NATO, Russia, missile defense.